

תורת אביגדור

הגאון ר' אביגדור מילר זצ"ל

פרשת לך לך

אשרי אדם שומע

התלמיד הנאמן

בפרשת לך לך למדים אנו על גדלותו של לוט, אחיינו של אברהם אבינו. בפרשה הקודמת למדנו, שכאשר אמר הקב"ה לאברהם לעזוב את מולדתו ולנדוד לארץ כנען, ידע לוט שהוא צריך את קרבתו של אברהם רבו אשר הנחה בדרך החיים הנכונה. כאשר נוכח שרבו אברהם עוזב את חרוך, מסר לוט את נפשו, ובחר ללכת עם אברהם במסע הארוך הזה על מנת להישאר קרוב לרבו. זהו דבר יוצא מן הכלל: לוט לא היה חייב ללכת. יכול היה להישאר בחרן, ארץ אבותיו. ובימים ההם, הקרבה רבה מאד היתה כרוכה ביציאה לדרך שכזו; לא היה אז מושג של "זכויות הפרט", אלא רק "זכויות המשפחה". אדם זר בארץ חדשה היה נתון להתעללויות וניצול מצד התושבים הוותיקים. רק המשפחה המורחבת, ה"שבט", העניקה הגנה ליחיד. החלטתו של לוט להפוך ל"גר", לזר בארץ לא נודעת, כאשר היתה לו משפחה גדולה ומבוססת בחרן, היתה משמעותית מאד. ובכל זאת הוא קיבל את ההחלטה הזו בְּשֵׁל נאמנותו לרבו. "אם הרבי שלי הולך, אני הולך אחריו ללוותו, לשרתו וללמוד הימנו". לוט, התלמיד הנאמן, אינו עוזב את רבו אף לא בנסיבות קשות מאד. ואל לנו לחשוב שמילתא זוטרתא היא.

מדבקות זו שדבק לוט באברהם, הוא נהיה במשך הזמן לאדם גדול ורם מעלה. בניגוד למה שסבורים רבים, לוט גדל מאד משהותו הקרובה במחיצת אברהם. לוט שמע וְהִפְגִּים את תורותיו של אברהם אבינו במשך שנים רבות, וזכה בזה להיות סבו של המשיח מצד האם, ואף חֶלֶק יש לו בתיקון עולם במלכות ש-ד-י.

ואולם, דווקא בְּשֵׁל אותה מעלה נשגבה, התעלותו הנכבד מקרבתו אל רבו הגדול, עד שאברהם אמר עליו "כִּי אֲנֹשִׁים אֲחִים אֲנֹחֶנּוּ", והקשו חז"ל: וכי אחים היו? אלא, שהיה קלסתר פניו דומה לו" (ילקו"ש בראשית יג ע). משמע שהיתה השתוות כה גדולה ביניהם, עד שמראהו של לוט דָּמָה למראהו של אברהם, עשה לוט את הטעות הגדולה ביותר של חייו: הוא נתעלה כל כך במחיצת אברהם, עד שבא לטעות שכבר הגיע למדרגה כזו שביכולתו להיות עצמאי בדרכו, ואינו זקוק עוד להדרכת הרבי שלו.

הלכות ירושה

מספרת התורה: "וַיְהִי יָבִין רְעִי מִקְנֵה אֶבְרָם וַבִּין רְעִי מִקְנֵה לוֹט", וממשיך הכתוב לפרש על מה היתה המריבה: "וְהַכְּנֻעִי וְהַפְּרָזִי אֲזִי יֵשֵׁב בְּאֶרֶץ" (בראשית יג ז). מה הכוונה שהכנעני והפרזי אז ישב בארץ, וכיצד זה קשור לריב הרועים?

התשובה היא כפי שמבאר רש"י (יב ו), שנח נתן את ארץ ישראל לבני שם, בנו הצדיק של נח, אלא שבאותה תקופה באו הכנענים, צאצאי חם, והתיישבו בארץ שלא הייתה שייכת להם, ולאט לאט גרשו ממנה את בני שם. בעת ההיא, כשהכנענים היו עסוקים בנישול הארץ מבני שם ולקיחתה לעצמם שלא כדין, באו אברהם ולוט, שהיו מזרעו של שם, לארץ ישראל. אברהם, הגם שהיה מזרעו של שם, הבין שרצון ה' הוא שכעת תהא הארץ ביד הכנענים, על כן ציוה על רועיו: כרגע הארץ בידי בני כנען! היזהרו מלגזול את הכנענים הללו! הרועים צייתו לו, ובעת שהוציאו את הבהמות למרעה היו חוסמים את פי בהמתם ב'זמם', מחסום לפיהן, כדי שבדרכן למרעה לא תאכלנה מאומה משדותיהם של הכנענים.

דעת רועי לוט

ברור ששאר בני שם, שעדיין התגוררו בארץ, לא היו מרוצים מבואם של הכנענים ארצה. שהרי לאחר חטאו של חם נתקלל כנען, "וַיֹּאמֶר אֲרוּר כְּנָעַן עֶבֶד עֲבָדִים יִהְיֶה לְאֶחָיו" (לו, כה). הכנענים היו פחותים בדרגתם מבני שם; בני שם לא רצו להתגורר בסביבתם, הם תיעבו את הכנענים ואת מנהגיהם הבהמיים והגסים, מנהגים של רשע ורצח. הם היו רשעים כל כך, שעל כן נגזרה עליהם גזירת כליה (דברים כ, טז). בני שם שנאו אותם שנאה עזה.

רועי לוט החליטו בינם לבין עצמם: הרי לוט גם הוא מבני שם, והארץ - שלו היא. אפשר אפוא לחדול מלציית לאחת מהוראותיו של אברהם: אברהם אבינו לימדם שאסור להניח לבהמותיהם לרעות בשדות שאינם הפקר. וכיון שבדרכם אל שדות ההפקר עברו בשדות פרטיים, השייכים לאנשים, הוצרכו לזמם את פי כל הבהמות. השוורים והפרות, הכבשים והעזים, על כולם להיות זמומים! תחשבו כמה טירחה היתה כרוכה בחסימת פיהן של אלפי בהמות בכל בוקר! לאחר מכן, בהגיעם סוף סוף לשדות המרעה, הוצרכו להתיר לכולן את הזמם, ובסוף היום לשוב ולחסום פיהם לדרך חזרה. ובשובם הביתה, להתיר הכל שוב... ארבע פעמים ביום היה עליהם לטרוח טרחה מרובה מאד. ורועי לוט לא אהבו את כל העבודה הזו. על כן, כשראו שהשדות שהיו שייכים פעם לבני שם נשלטים כעת בידי הכנענים הארורים, שלא היתה להם שום זכות על הקרקע, גמרו רועי לוט בדעתם כי חבל על הזמן, מיותר לזמם את הבהמות רק בשביל למנוע מהם לרעות בשדות הכנענים הגזלנים והרשעים. ניתן לבהמות לעבור בשדותיהם, ואם יאכלו פה ושם - לא נורא. זה מגיע להם.

"רלוונטי" עבורו עוד. חז"ל אומרים שאברהם הבין שנטיית לבו של לוט איננה עוד כפי שהיתה בעבר, לקבל את דברי רבו כתלמיד נאמן, אלא כעת הוא חושב: "אני כבר מספיק גדול וחשוב להוביל 'קו עצמאי' בהליכה בדרך ה'. משעה שמחשבות כאלה עולות בלבו של לוט, לא תסתיים הסטייה מדרכו של אברהם בענין הזה: הוא יתחיל לחשוב גם על הוראות כאלה ואחרות של אברהם, שאף הן קיצוניות מדי. הוא כבר לא יוכל להרגיש בנוח עם סמכותו של אברהם. זה היה הרגע בו החליט אברהם שלוט לא יכול להישאר עוד במחיצתו.

המבחן הגדול

אבל לפני שאברהם עשה מעשה, הוא ניסה פעם נוספת, והעמיד את אחיינו במבחן, על מנת לנסותו, שמא ברגע האחרון יתעשת וישוב לדרכו להיות תלמיד נאמן כפי שהיה לפני כן. על כן פונה אברהם אל לוט בדברים: "וַיֹּאמֶר אֲבָרָם אֶל לוֹט: אֵל לֹט: אֵל נָא תְהִי מְרִיבָה בֵּינִי וּבֵינְךָ וּבֵין רַעִי וּבֵין רַעִיךָ, כִּי אֲנָשִׁים אַחִים אֲנַחְנוּ". בינינו אל "תְהִי מְרִיבָה". כלומר, עדיין אין בינינו מריבה. אבל בין הרועים כבר פרצה מריבה, ואם לא הבהרת לרועיך כי מה שאני אומר הוא רצון ה' וכך צריך לעשות, סימן הוא, שגם בינינו כבר לא הכל כמקודם. מה שקרה בין הרועים כבר היה "סימפטום" של אדם שלא רוצה להכניע את עצמו לרבו ולשמוע ביקורת.

כאן הוסיף אברהם ואמר לו: לדעתי, הלא "אֲנָשִׁים אַחִים אֲנַחְנוּ!" חז"ל מפרשים ש"אחים" הכוונה "שווים", ואין אתה פחות טוב או פחות חשוב ממני. זה היה המבחן שהעמיד בו אברהם את לוט: הוא רצה לשמוע כיצד יגיב לוט על כך. אברהם אמר ללוט: הלא "אדם טוב וחשוב אתה. כבר אינך צריך לי. אין אתה צריך ש"אעמוד לך על הראש" לשמור עליך, כדרך שנאמר במשלי (ט, ט) "תֵּן לַחֶכֶם וַיְחַכְּמֶנּוּ עוֹד". כבר למדת והחכמת ממני כל מה שיש לי ללמד, והוספת עוד לימודים מדעתך. אנשים אחים אנחנו, שווים זה לזה, ואתה בכוחות עצמך תוכל להגיע לשלמות ההליכה בדרך ה'". "לכן אני מניחך לבחור: "הֲלֹא כָל הָאָרֶץ לְפָנֶיךָ. הַפָּדָה נָא מֵעָלַי - אִם הַשְׂמָאל וְאִם הַיְמִינִי, וְאִם הַיְמִינִי וְאִם הַשְׂמָאלִה". כלומר, היכן שתצא אתה להיות, אלך אני אל מקום אחר; כי כבר אינך זקוק לי".

היה זה מבחן, לנסותו אם עדיין לא ניתק לגמרי את הקשר שלו אל דרכו של רבו. אילו בתוך תוכו היה לוט עדיין מחובר לרבו, אם פרשת הרועים היתה רק 'נפילה' ברגע של חולשה, אזי כעת, ברגע האמת, הוא היה נופל ומשתטח לרגלי רבו והיה אומר לו כדרך שאמר רבי טרפון לרבי עקיבא: רבי, "כל הפורש ממך, כפורש מן החיים!" (קידושין סו:). מורי ורבי, איני יכול לעזוב אותך, ברור לי שרק אתה תביא אותי אל שלמות החיים שלי! לוט היה אָמור לבכות ולהתחנן לאברהם: אָנָּה, מורי ורבי, הנני זקוק לך. אל תעזבני, בלעדיך לא אדע מה הדרך הנכונה בחיים, וחיי אינם חיים בלעדיך!

נטיית הלב ניצחה

אבל לוט נכשל במבחן. הדברים שאברהם אמר לו חָלְלוּ פְּנִימָה וּמִצָּאוּ מְקוֹם בְּלָבוֹ, ההצעה מצאה חן בעיניו והוא הרהר לעצמו: "רָאָה, אברהם אומר שאני שווה לו. בעצם, כך חשבתי גם אני! נכון, גדלתי מספיק כדי לא להזדקק לרבי".

החזק במוסר אל תרף!

רבינו נהג להזהיר בדבר הצורך לשמוע ולחזור לשמוע מרבו בלי הרף. וסיפר, שכשהגיעה השעה בה הוצרך לעזוב את ישיבת סלבודקה מחמת המלחמה, אמר לחברו שהוא חושב שכבר קיבל את הדרך המיוחדת של סלבודקה, "איך האב שוין דער שניט". אולם חברו השיב לו שאפילו אם ישמע עוד עשרים שנה, עדיין לא יספיק, ואמר שחברו צדק, שהרי אמרו חז"ל: "לא קאי איניש אדעתיה דרביה עד ארבעין שנין" (ע"ז ה:), וזה נכון אף לגבי מי שהתמיד לשמוע את דברי רבו במשך ארבעים שנה ברציפות. שהרי דור המדבר, מהם למדים כלל זה, שמעו תורה ממשה רבינו ארבעים שנה תמיד.

היה להם אפילו הסבר משכנע מאד: הרי הקב"ה הבטיח את הארץ לאברהם, ולוט היה יורשו היחיד. אם כן, בסופו של דבר ממילא תהא כל הארץ שייכת לגמרי ללוט, ולכנענים הפחותים שנמצאים כאן עכשיו, אין, בכל מקרה, שום זכות להיות כאן (ב"ר מא, ה). אם כן, לשם מה לטרוח כל כך בעניין הזמם? לפיכך, הם התעלמו מהוראתו של אברהם, עקב טענותיהם שנראו מוצדקות מאוד, ואמרו לעצמם: "לא תמיד צריך לשמוע בקול אברהם, גם אנחנו יודעים לחשוב קצת". זה היה עניינו של 'ריב הרועים' הנזכר בפסוק. רועי מקנה אברהם לא הסכימו לשמוע את כל התירושים והחשבונות של רועי לוט: "כיון שאברהם אמר שאסור לבהמות לרעות בשדות זרים, הרי זה אסור! מה שהרבי אומר, קדוש. זהו רצון ה', בלי תירושים".

הטעות הגדולה

כאשר בסופו של דבר הגיע כל אותו דין ודברים שבין הרועים, לאזני לוט, טעה לוט, תלמידו הגדול של אברהם, את הטעות של חיי: הוא הרגיש בעצמו שהנה הגיע הזמן, והרי הוא בעל דעה חשובה מספיק אפילו כדי לחלוק על דעת רבו, להכריע ולהצדיק את שיטת רועיו כנגד שיטת רועי אברהם.

פריקת עול

ממה שמפורש בכתוב שהריב היה בין רועי אברהם ורועי לוט, משמע שלא היתה מחלוקת מפורשת בין לוט לאברהם. זאת אומרת, שלוט, בדברו עם רועיו, לא סתר לחלוטין ובמפורש את הוראתו של אברהם. ייתכן אפילו שהוא הורה לרועיו להשתדל לקיים את דבריו של אברהם ולמנוע מהבהמות לרעות בשדות זרים. אבל בתוך תוכו, בלבו, הוא חשב: מה לי להיות קיצוני כל כך?! היכן ההתחשבות ברועים כשדורשים מהם לזמזם כל בהמה ובהמה? עבודה קשה מאד היא, ויש בה טורח עצום! ארבע פעמים ביום להתיר ושוב לחסום את הזמזם בפי כל הבהמות! אה, "הפעם, בחר הרבי שלי בדרך קיצונית מדי. במקרה זה, אין אני צריך לבטל דעתי ולקבל את הדרך שלו 'עד הסוף', וכי אני אחד שאינו "מבין" מאומה? הלא סוף סוף, מכל אותן שנים שהייתי במחיצת אברהם יש לי כבר ידיעה נרחבה מה היא דרך ה' ורצונו, אם כן גם אני יכול לחשוב ולהכריע בענין. אני יודע להבחין בין טוב לרע".

ואברהם אבינו הבין את אשר נעשה. הוא הבחין שלוט לא גער ברועיו כראוי. בהתעלמותו המוסווית מדברי אברהם בעניין הבהמות, גילה לוט דעתו, שהוא סבור שאברהם אינו

עשה לך רב

רבינו היה אומר, כי כל אחד נצרך למורה דרך, וכל מנין של מתפללים חייבים להושיב בראשם אדם שינהיגם, אפילו אינו התלמיד חכם הגדול ביותר, ואפילו אינו גדול מהם, לפי שרק בזה תהא תקנת הקהל כראוי. וסיפר: פעם ניגש אלי תלמיד חכם מובהק ואמר לי: "אני מבקש מכם; העירו לי על כל דבר שאני נוהג בו שלא כראוי, כל פגם שאתה רואה בי, הודע לי". היו לי סימנים שהוא רציני ואמיתי בבקשה זו, על כן התרגשתי מאד! הרגע פגשתי אדם מיוחד, אדם היודע שהעולם הזה הוא פרוזודור והכנה לעולם הבא, ורוצה לגדול באמת!

בנסותי למצוא מישהו שיצליח לעשות זאת, שאלתי היכן הוא מתפלל. "הוא מתפלל בחמשה עשר מקומות", השיבו לי. הוא אפילו לא אמר "גוט שבת" לרב אי פעם; הוא לא מכיר את הרב ואין הרב מכיר אותו. עשיתי נסיון נוסף ושאלתי: מה עם ראש הישיבה שלו? הלא הוא למד בישיבה פלונית! "לא, אין לו קשר אתו". צר לי, שכאשר אני הולך ברחוב ומתבונן סביבי, הנני רואה "יתומים" בכל מקום. זוג צעיר בא להתגורר בשכונתנו - לאיזה חוג הם משתייכים? באיזו קהילה הם נוטלים חלק? הם אינם משתייכים לשום ציבור או קהילה. "יתומים" הם. אף כך הבחור הצעיר ההוא: לפעמים הוא מתפלל בבית כנסת זה, לפעמים בבית כנסת אחר. לאף אחד אין שום סמכות שיפוט לגביו. כיצד יכולים אנשים לחיות כראוי כאשר אין מי שיאמר להם מה לעשות וכיצד לנהוג? איש מעולם לא אמר להם שהם טועים, אף אחד מעולם לא אמר להם "לא". ימי חייהם יחלפו עליהם מתוך מחשבה שהכל בסדר; הם טובים, הם "פרום", ומה כבר יכול להיות לא בסדר?

אל תאמין בעצמך

עיני האדם פקוחות לרווחה על הנעשה, ובכל הקשור לפגמיהם של אחרים הוא מדקדק ומקפיד ועיניו כ'עיני נשר'. אבל להתבונן ולבחון את עצמו? לעולם לא; אין סיכוי. האמת היא, שהנך יושב וחושב: "זה נכון, זה נכון, כמה שהרב צודק! אני מכיר אנשים כאלה, אבל אצלי זה לא כך. הרי אני טיפוס שמבקר את עצמי ומכיר את החסרונות שלי! אנשים רבים טועים לחשוב שהם מכירים בפגמים שלהם... אה נעכטיגע טאג! אדם מטבעו פשוט אינו יכול להכיר בחסרונות עצמו. דווקא כשהדבר נוגע אליך, אין אתה מזהה דבר! אין אתה מתחיל אפילו לדעת מה רבים הפגמים שיש בך!

דבר זה חשוב לכל אחד: לבנים ולבנות, לגברים ולנשים. כולם צריכים שיהיה מישהו עומד מעליהם. כל החפץ לממש את חייו ולהביאם לתכליתם, לזכות לאור פני ה', עליו לדעת שבדרך לתכלית זו מצויים נסיונות רבים, אשר בלא הכוונה נכונה מרב ומדריך, מצוייה בהם הטעות מאד. דע לך, אם אין לך מישהו שיאמר לך מה לא בסדר אתך, סימן הוא שהינך סבור שאתה בסדר. אתה חושב שאתה הולך בדרך ה', אבל ייתכן מאוד שאתה בכיוון ההפוך.

דוד המלך אומר: "תָּשֶׁת חֶשֶׁךְ וַיְהִי לַיְלָה". חז"ל פירשו פסוק זה כך: "תשת חשך ויהי לילה" זה העולם הזה, שדומה ללילה" (ב"מ פג:). כלומר, עבור האדם דומה העולם הזה ללילה. בדרכי חיינו אנו מתהלכים בחושך ואפלה. רק כשיש

הוא קיבל את הדברים, וניאות להיפרד מעל אברהם. התורה מעידה על משמעות החלטתו: "וַיֵּסַע לוֹט מִקְדָּם" - 'הסיע עצמו מקדמונו של עולם, אמר: אי אפשר לא באברם ולא באלוקי', עד שחז"ל אומרים שבכך נחשב שחזר לדרכם של דור הפלגה, שאף הם "הסיעו עצמן מקדמונו של עולם, אמרו: אי אפשר לנו לא בו ולא באלקותו" (ב"ר לח, ז).

על אף כל זאת, אין הכוונה שחל שינוי מעשי כל שהוא בהנהגתו באופן גלוי ונראה לעין. לוט היה ונשאר אדם גדול, הוא חי עם כל הלימודים החשובים שלמד מאברהם אבינו. הוא האמין בה' אחד כפי שלימדו אברהם אבינו, ועסק תמיד בעבודת ה'. יודעים אנו כי גם כשהתגורר בסדום, מסר לוט את נפשו לשמור על התורה שלמד מאברהם. גם שם, במקום הרשע, הוא המשיך בדרך החסד של אברהם, ואף סיכן את חייו להזמין אורחים לביתו. לא בכדי הוא עברו עליו כל השנים הללו בבית אברהם.

אך אין זה משנה כמה גדול היה לוט וכמה גדול נשאר. בכך שנטש את הקירבה אל הרבי, כאשר בחר שדרכו בחיים תהא בלא השגחת עינו והדרכתו של אברהם אבינו, נחשב לו הדבר שעזב גם את הקב"ה! וכל כך למה? כי כשלוט עזב את המורה הדגול שלו, איבד את היכולת להמשיך הלאה את עלייתו מעלה מעלה בדרך ה' עד לשלמות הדבקות העליונה בה'. גדולתו האמיתית של האדם והתקרבותו האמיתית לאלוקיו יכולה להתפתח ולהתגלות בשלמותה רק על ידי השהייה המתמדת בחברת צדיקים ותלמידי חכמים. זו הסיבה שהתורה דנה בחומרה כה רבה את הסכמתו של לוט להיפרד מעל רבו: זה היה אסונו הנורא.

עקמומיות שבלב

טרגדיה הזו חוזרת שוב ושוב, על ידי הטובים שבאנשינו. ישנם רבים אשר יגעו רבות בעבר ומשקיעים גם כעת בהשגת השלמות, ובכל זאת נכשלים בהמשך דרכם משום שאינם נמצאים תחת עינו הבוחנת של רב ומדריך. יש הסבורים: הלא אני יהודי חרדי, ירא ומדקדק, מתחסד ומיטיב לאחרים, דרכי סלולה לפני, האם צריך אני מישהו שיאמר לי מה לעשות וכיצד לנהוג? וכי אני ילד קטן?! התשובה היא: אם הנך מאמין שאתה יכול להתעלות עוד ועוד, אם באמת חשוב לך להגיע אל השלמות, כיצד חושב אתה להתקדם ולעלות בהר ה' כאשר אינך יודע מה לא בסדר אתך ומה עליך לתקן? אם אין לך מישהו שיישר את אותה 'עקמומיות שבלב' שלך, דברים שאתה עצמך לעולם לא תוכל להבחין בהם, בוודאי עתיד אתה להיכשל בדרכך!

כולנו מצווים: "עשה לך רב" (אבות א, טז). מדובר כאן לא ב"רב" שבשעת הצורך אתה יכול להתקשר אליו בשאלות של בשר בחלב וכדומה. "עשה לך רב" משמעו: "קבל על עצמך רב". ו"לך", פירושו "עבורך", לצרכך, מישהו שדואג לך מספיק ומתמסר ליישר אורחותיך בחיים, מישהו שמכיר אותך - מכיר את מעלותיך ומכיר את חסרונותיך. צריך אתה מישהו שיהא קרוב לחייך וינחה אותך, יבקר אותך בעת הצורך. "עשה לך" - אל תמתין שהדבר ייעשה מעצמו. חייב אתה לחפש את זה. עליך לחפש מקום, או לחפש אנשים אשר יאמרו לך גם מה לא בסדר אתך.

ביקשוני פעם לשוחח עם אדם צעיר בעניין שהיה עליו לתקן. לצערי, לא הכרתי אותו, ולכן הדבר לא התאפשר.

לראותך בכל עת. עליך להימצא תמיד בפיקוחו של רב. השפעתו של רב - בכוחה להוציא אל הפועל כוחות נסתרים הגנוזים באישיותו של התלמיד. ואמרו חז"ל, שְׁכַח גְדוּלַת הַשְּׁפַעַת הַרְבַּע עַל תַּלְמִידוֹ, שֶׁאֵף עַל פִּי שֶׁשְׁלַמָּה הַמֶּלֶךְ כָּבַר הִיָּה גְדוּל מֶרְבּוֹ, וּבְוֹדָאֵי עֲשֵׂה אֶת הַדְּבָר עַל פִּי דֶרֶךְ הַתּוֹרָה וּבְחִשְׁבוֹן גְּדוּל לְתִיקוֹן עוֹלָם, אִילּוּ הִיָּה שְׁמַעִי בֶן גְּרָא רַבּוֹ חֵי בְּזִמְנָן שֶׁשְׁלַמָּה בִּיקֵשׁ לְשֵׁאת אֶת בֵּית פְּרַעְיָה, זֶה עֲצָמוֹ הִיָּה מַעֲוֹרֵר אוֹתוֹ לְהַבִּין אַחֲרַת אֶת הָעֵינָן.

אין זו מדת חסידות, אלא קיום של מצוות עשה בתורה. התורה אומרת "וּלְדַבְּרָהּ בּוֹ" (דברים ל, כ). וכיצד נדבקים בקב"ה? אומרים לנו חז"ל: "הידבק בחכמים ובתלמידיהם" (ספרי שם). מבאר הרמב"ם ב'ספר המצוות' (עשין ו, 1) "שציוונו להתחבר עם החכמים וכו' כדי שיגיע לנו להידמות במעשיהם, ולהאמין האמיתיות מדבריהם". ההימצאות בחברתו של תלמיד חכם מקנה שלימות לאדם.

אם זְכִיתָ לְהִיֵּת אִשָּׁה...

נערה צעירה כדאי לה מאד להינשא לתלמיד חכם, וכדאי להתחיל כבר מעתה להתפלל על כך. ואם לא היה החתן תלמיד חכם בעת שנישאו, כדאי לה לעשות הכל על מנת שיגדל בתורה ככל שיותר. שהרי אין לך "דיבוק בחכמים" יותר מזה. להינשא לבחור צעיר ולעודד אותו ולתמוך בו עד שיגדל בתורה ויהיה תלמיד חכם מופלג, הרי זה דבר גדול מאד. היא זוכה להיות "דבוקה בחכם" כל חייה, כפשוטו ממש. הנה בפרשה שקראנו לפני שבועיים נאמר "וְדַבַּק בְּאִשְׁתּוֹ" (בראשית ב, כד). איש ואשתו הם דיבוק אמיתי. אפילו אשה שנישואה לבעלה מזה שנים רבות, לעולם אין זה מאוחר מדי. היא יכולה להתחיל לעודד אותו ואת בניה להיות תלמידי חכמים. ואם לא זכיתם להיות אשה, האפשרות היחידה העומדת בפניכם היא להיות תלמידי חכמים בעצמכם, אז תוכלו להידבק בעצמכם בתורה. אלא שעל מנת להיות תלמידי חכמים, חייבים אתם להידבק בחכמים. עליכם למצוא חכמים ולהיות בחברתם כמה שיותר, להידבק בהם ולא לעזוב אותם. זו המצווה של "לדבקה בו", כך נדבקים בקב"ה.

לא להפסיד את תכלית החיים

אכן, על מנת שהמגורים הללו ב'מקום רבו' יועילו לאדם, צריך לזה תנאי חשוב, שהאדם יהיה "כייף ליה לרביה", כלומר, שיהא כפוף ונכנע לרבי שלו. עליו להסכים לקבל ממנו גם ביקורת ותוכחת מוסר, שהרי זו היא הסיבה שצריך אדם לדור ליד רבו, על מנת ללמוד ממנו דברים שלא ידע על עצמו, ללמוד כיצד עלינו לתקן ולשפר את עצמנו. אולם כאשר אדם מרגיש שהוא שווה לרבו, או אפילו שיש סיכוי שהוא שווה לרבו, זה כבר מספיק שהוא לא יהיה "כייף ליה לרביה"; מי שאינו מוכן לקבל ביקורת מזולתו, זו היא התחלת הכישלון בהגעה לתכלית החיים.

יכולני לספר כאן סיפורים רבים בעניין זה. שנות נסיון רבות עברו עלי. פעם הגיע לכאן אדם מסויים, נוצר בינינו קשר והתיידדנו, עד שבאחד הימים הוצרתי להעיר לו, לטובתו, בנוגע לעניין מסויים. והנה, רק שמע ממני האיש פיסת אמת על עצמו, משהו שלא היה נעים לאזניו, קם וברח! כל כך חבל עליו. רחמנות עליו, כי דרכו בחיים לא תסב לו

עצת התורה

רבינו אמר, כי רק מי שלומד תורה כראוי מבין באמת את כוחות הנפש וכל נפתוליה, ורק ממנו ראוי לשאול עצה. מדע הפסיכולוגיה הוא תיאוריה של אבחון תופעות שונות שנרשמו אצל בני אדם, והפסיכולוגים שלמדו מדע זה, קיבלו את המידע של אבחנות המדע, ובזאת הם ניגשים לפתור כל בעיה. ואולם חסר להם היסוד: הכרת האדם כמי שניתנה בו נשמה מן העליונים. לעומת זאת, התורה - תורת ה' היא, אשר ברא את האדם, והתייחסותה אל האדם כוללת ומקיפה את כל מציאותו הרוחנית והגשמית כאחת. הספר המיוחד לזה הוא 'חובות הלבבות'. ואמר, שאינו מבין האיך שייך לשאול עצה והדרכה להינצל מטעות במבוך הסבוך של נפש האדם, ממי שלא למד ספר 'חובות הלבבות' כמה פעמים. ובכלל, היה נוהג ליעץ למי שיש לו שאלה, לפנות לתלמיד חכם זקן שאינו טרוד במשא העם, ולבקש ממנו "חמש דקות" לפרש לפניו את שאלתו. זה יועיל לו יותר מן הכל. ופעמים רבות לא נצרך אפילו לזקן, אלא לתלמיד חכם שיותר מנוסה ממך בחיים, וזה מספיק לברר רוב סיבוכי החיים.

מישהו אשר רואה אותך ומדריךך, מאיר לפניך ומלמדך, תוכל לפלס את דרכך בלי ליפול. אתה צריך מישהו שיאמר לך מה קורה, שיעניק לך הדרכה כל שהיא. אם לא כך, כיצד תדע את האמת?

התורה תלויה בתורה שבע"פ

אחת הסיבות העיקריות לכך שהתורה שבעל פה היא חלק בלתי נפרד מהתורה שבכתב, היא, שרוב דיני התורה לא נתפרשו בתורה שבכתב. אילו ניסינו לְחַיֵּת רק על פי התורה הכתובה, לא היה לנו אפילו מושג קלוש כיצד לקיים את הכתוב בה. על מצות שחיטה מפורש בתורה: "וְזָבַחְתָּ מִזְבֵּיחַךָ וּמִצְאֲנָךְ" (דברים יב, כא) והגמרא בכל זאת חוקרת: האיך היא אותה זביחה? "ואימא מזבבו" (חולין כז). על ראש השנה, כל מה שנאמר בתורה הוא: "יום תְּרוּעָה יְהִי לָכֶם" (במדבר כט, א). אבל מה היא אותה תְּרוּעָה, זאת לא נתפרש כי אם תורה שבעל פה.

וכל כך למה? הקב"ה נתן לנו את התורה אבל רצונו יתברך שנדע כיצד לחיות על פיה בכל עניין ואפילו בעניינים הנראים לנו כפעוטים ביותר. זאת נוכל לדעת רק כאשר נלמד את התורה מפי רב. שהרי כשאדם לומד את התורה מפי רב, הוא ילמד מהרב לא רק את ענייני המצוות כי אם גם את כל דרך חיי השלימות בעבודת ה'. כך מוצאים אנו בגמרא, שחכמינו העירו לתלמידיהם אפילו על עניינים "קטנים", של דרך ארץ. הגמרא במסכת ברכות (ח, א) נותנת לנו הוראה חשובה מאד: "לעולם ידור אדם במקום רבו". אדם צריך לדור קרוב לרבו ככל שיותר, וזאת על מנת שתמיד יראה את רבו ויושפע ממנו. למדים זאת משלמה המלך, החכם מכל אדם: "שכל זמן ששמעי בן גרא קיים, לא נשא שלמה את בת פרעה". אפילו חכם כשלמה המלך צריך את קרבת רבו, בכדי שלא ייכשל. התורה קבעה שכך צריך לעשות "לעולם"! גם אם כבר נתעלית בדרגה, הנך לא רק "תלמיד" אלא אדם שלם - מלך ישראל כשלמה, אתה כבר "גברא רבא" - אתה חושב שאתה כבר "מישהו", שאתה עומד ברשות עצמך? לא! לעולם צריך להימצא קרוב לרב, על מנת שתוכל אתה לראותו ויוכל הוא

מתנה כואבת

אם ישליך עליך מישהו יהלום, והדבר פוגע, דוקר וכואב, לא תכעס עליו; אדרבא, תתפוס את היהלום ותניחהו למשמרת עמוק בכיסך. כך, אם יארע שמישהו ימתח עליך ביקורת שאתה מבין שהיא הגיונית, צריך אתה לאחוז בה כמו באותו יהלום. לא תקבלו הרבה יהלומים כאלה בחייכם. מדברי חן מבושמים; חנופה ושקרים, לא תגלה את האמת על עצמך. הביקורת הנכונה כמוה כברק המאיר באפלה. ידידך אמר לך משהו, עליך להרגיש שלדגע נפתחו לפניך שערי השמים, והבזק של אמת האיר לך בחיך. מוטב שתשמור לעצמך היטב את הרגע היקר הזה. אף כך בבית, כאשר בן זוגך מבקר אותך, תבין ותשכיל; בן זוגך הוא הידיד הטוב ביותר שלך, הקשב לו. הוא אדם שרוצה להביאך לעולם הבא. יהא עליך לחפש הרבה מאוד כדי למצוא מישהו כמוהו שמתעניין בך מספיק כדי לבקר אותך. נדיר מאוד למצוא אדם כזה. ולמשכיל, המבין ומבקש את אושר השלימות, אין דבר מר, אלא כל מה שמביאו לתכליתו הוא מתוק, במשלי (כז, ז) כתוב: "נִפְשׁ שְׁבַעָה תְּבוּס נִפְתָּ וְנִפְשׁ רַעְבָּה כָּל מֵר מְתוּק", כשאדם רעב לשלמות, מרירות התוכחה מתוקה לו, מפני שהוא מתעלה ממנה.

התורה מספרת לנו את סיפורו של לוט, ומצפה מאיתנו שנלמד מהטעות שלו מה המשמעות של הויתור על ההזדמנות להיות טוב יותר ויותר. לוט, שפרש מהתכלית הגדולה, המשיך אל גורלו, הסתחרר יותר ויותר למטה, עד שלבסוף איבד את משפחתו בסדום, ואילו השאריות שנותרו ממנו, שני העמים עמון ומואב, הוסיפו להידרדר וזנחו לגמרי את דרך החסד שלמד אביהם לוט מאברהם אבינו, עד שלא עשו חסד עם ישראל בצאתם ממצרים, ונאסרו לבוא בקהל ה' לנצח. ואילו אברהם, אשר המשיך כל ימיו בייעודו להעפיל לגבהים נעלים יותר ויותר, זכה להיות אביהם של העם הנבחר, אשר יזכו בחיי הנצח.

שבת שלום ומבורך!

הארות על הפרשה

מתוך ספר יהי אור[באנגלית]-פירוש עה"ת מאת רבינו זצ"ל

ויאמר ה' אל אברהם: לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך וכו' (יב, א)

כמפורש בכתוב, התכלית של ההליכה לארץ הנבחרת, "הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲרָאָךְ", היתה השגת שלמות אברהם אבינו ע"ה בעבודת ה', ומילוי תפקידו בהעמדת 'עם ישראל' עם עובדי ה' בעולם: "וְאֶעֱשֶׂךָ לְגוֹי גָּדוֹל וְאֶבְרַכְךָ וְאֶגְדְּלֶה שְׁמֶךָ וְהָיָה בְּרַכְּךָ". מודגש כאן, שלהשגת מטרה נעלה זו לא די שאברהם וזרעו יתגוררו בארץ הנבחרת, אלא דרושה גם התבדלות מארצו מולדתו ובית אביו. כשם שהארץ נבחרה ונבררה להיות גורם משמעותי בגדולת זרעו של אברהם, כך תהא גם עזיבתו את ארצו ואת משפחתו גורם משמעותי בשלימותו

אושר. חבל שאנשים אינם מוכנים להיות כפופים לרב. הם רוצים שהרב יפנק אותם, יטפל בהם ב"כפפות של משי". לא רוצים להיכנע למישהו שיאמר להם את האמת. לפני כשנתיים הגיעה אלי קבוצת צעירים. הבחנתי מיד, שכמה מהם היו מהסוג שכאשר משהו לא 'מסתדר' להם עם יהדותם, הם 'מרשים לעצמם' לעשות כחפצם. כיון שכך, אמרתי להם: "יבוא יום ותיענשו על מה שאתם מרשים לעצמכם לעשות!" העיניים שלהם כמעט יצאו מחוריהן; והם לא חזרו אלי עוד.

חבל, חבל מאד! התועלת מהתקרבות לתלמידי חכמים רבה מאד. לחכמים יש ראייה עמוקה ואמיתית. הם רואים את התנהגותו של האדם בעיניים של תורה, ואין להם ה"נגיעות" שלכם. מטבע הדברים, כל אחד סבור שהוא בסדר, שהוא אדם טוב. הוא חושב לעצמו "אמנם אין אני מושלם עדיין, אבל אני לא רחוק מזה כל כך". רק תלמידי חכמים אשר ראייתם חדה ואינם מסתירים מהזולת את אשר הם רואים בו, יוכלו להעמיד אדם על מקומו. הם יבקרו אתכם, אפשר שלפעמים אף יגערו בכם קשות כשצריך, אבל בדיוק בשביל זה צריך האדם לעשות לו רב. מי שאינו מוכן להכניע את עצמו, לכופף את ראשו ולקבל תוכחת מוסר, מפסיד את אחת ההזדמנויות הגדולות ביותר בחיים להשתנות ולהשתפר.

הבחירה הנכונה

נתאר לעצמנו אדם ששומע את הדברים, ומגיע להחלטה שעליו לעשות לעצמו רב. חז"ל מייעצים לו את מי לקבל על עצמו כרב. הגמרא אומרת: כל תלמיד חכם שאינו נוקם ונוטר כנחש, אינו תלמיד חכם (יומא כב:); ו"אם תלמיד חכם נוקם ונוטר כנחש הוא, חָגְרָהוּ עַל מְתַיִךְ" (שבת סג.). הן אמת שצריך כל אדם להתיירא מלחגור ולכרוך נחש חי על מתניו, שכן אם יתפוס בראשו ובזנבו לקושרו על מתניו, בלי ספק יכישנו ויטיל בו ארס. אבל מנטירתו של תלמיד חכם שהיא כנחש, אל תירא. אדרבה, חגרהו סביבך והידבק בו, כי נטירתו אינה מחמת היותו בעל מדות רעות, אלא מגודל חובתו ואחריותו כלפיך להעמידך על דבר אמת.

תכלית חיינו כאן, בעולם הזה, אינה אלא על מנת שמהם נגיע לשלמות הדבקות בה'. כבוד שמים האמיתי הוא בהתגדל האדם להיות אדם שלם. להשגת שלמות זו דרושה הדרכה והשקפה של רב בעל עין בוחנת ומתקנת בעת הצורך. עליך להיות מוכן תמיד לשמוע ממנו ביקורת שלא נעימה לאוזן כל כך: "זה לא נכון... וזה לא כמו שצריך... ואיך עושים כך וכך... אתה טועה בעניין...". נכונות מתמדת מצדך לשמוע את ה'לא', גם כשזה לא נעים. הגישה לפיה "הרב שלי יהיה כזה שמדבר אלי דיבורים נעימים וערבים" מזכירה מי שהקריטריונים שלו לקבלת תרופה היא הטעם הטוב שלה. זו הסיבה לכך שרבים כל כך הם החולים כיום - חולים רוחנית, לפי שאינם מוכנים לבלוע את הגלולה המרה של הרבי. המטרה היחידה שלנו היא לשפר. לשם כך לא משתלם למצוא רבי שגורם לך להרגיש טוב. עליך לחפש אדם שמשנה אותך לטוב. למצוא מישהו שמשתדל להכין אותך לעולם הבא, ואין זה משנה כמה חזק ועיקש הוא בתביעת האמת ממך, ולא משנה כמה זה כואב. בלי זה, חלילה, תחיה את כל חיך במחשבה שהכל בסדר איתך, ולא תוכל להבין את האמת, עד שיהיה זה מאוחר מדי.

בטחון הוא ההכרה הבהירה באמונה, שהוא יתברך המנהיג והפועל בכל פרט ופרט של קיומינו. וזוהי באמת גם יראת ה' האמיתית, שהרי יראה הוא ענין של ראייה (האותיות שוות, ושרשם אחד הוא), והבוטח הוא מי שיש לו ראייה בהירה שהכל ממש הוא הנהגת השי"ת ושהוא מבקש להתחסד עמנו. וזה מה שאמר דוד המלך (תהילים קמז, יא) "רוֹצֵה ה' אֶת יְרֵאָיו אֶת הַמִּיחִלִּים לַחֲסֵדוֹ", לא אמר "ואת" המיחלים, אלא "את" המיחלים, דשתיים דבר אחד - הבוטח המיחל לחסד ה' הוא הירא את ה'.

מתוך תשובות שהשיב הרב זצ"ל לשואלים

שאלה:

האם אפשר לשמוע דוגמא לקיום הפסוק "חֲנֹךְ לְנֶעֱרַל עַל פִּי דַרְכּוֹ" (משלי כב ו)?

תשובה:

הפירוש של הכתוב "חֲנֹךְ לְנֶעֱרַל עַל פִּי דַרְכּוֹ" גם כן יזקין לא יסור מִמֶּנָּה" הוא, שמוטלת עלינו החובה לחנך את הנער לדברים עקרוניים באמונת ה', דברים שינחו לו את תמיד דרכו בחיים - דרך ה'. לדוגמא, להרגיל נער לחשוב במשך חצי דקה ביום על מתן תורה. האם לא שמעתם על מישהו שעושה כך? כי זה רמב"ם מפורש ב'איגרת תימן' (פרק ג), שם כתב: "זכרו מעמד הר סיני, שצונו הקב"ה לזכרו תמיד, וגם הזהירו מלשכחו אותנו, וצונו ללמד אותו לבנינו כדי שיגדלו על תלמודו. הוא מה שנאמר "רק השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך ופן יסורו מלבבך כל ימי חייך והודיעתם לבניך ולבני בניך. יום אשר עמדת לפני ה' אלקיך בחורב וגו'". וראוי לכם אחינו, שתגדלו בניכם על המעמד ההוא הגדול.

מוסיף הרמב"ם: "ותספרו בתוך קהל ועדה גדולתו והדורו, שהוא עמוד שהאמונה סובבת עליו, והטענה המביאה לידי אמת, וגדלו על כל גדולה כמו שגדלו הקב"ה, שנאמר "כִּי שָׁאֵל נָא לְיָמִים רַאשֵׁינִים אֲשֶׁר הָיוּ לְפָנֶיךָ לְמֵן הַיּוֹם אֲשֶׁר בָּרָא אֱלֹקִים אֲדָם עַל הָאָרֶץ וּלְמִקְצֵה הַשָּׁמַיִם וְעַד קֵצֵה הַשָּׁמַיִם הִנְהִיָּה כְּדָבָר הַגְּדוֹל הַזֶּה אוֹ הַנְּשָׁמַע כְּמֹהוּ".

המשמעות ל"גדלו על כל גדולה" היא, שעלינו לדבר עם בנינו על מעמד זה יותר מאשר על כל דבר אחר שמדברים עליו עם הילדים. ולדבר עליו בהתפעלות, בהתלהבות: איזה יום נפלא היה זה! 'על כל גדולה' משמעו, שהיה זה היום הגדול ביותר בהיסטוריה! בעינינו ראינו את האש ואת הקולות והלפידים, בעינינו ראינו את משה רבנו ניגש אל הערפל והקול מדבר אליו! לדבר איתם על כך ש"השמע עם קול אלקים מדבר מתוך האש כאשר שמעת אתה ויחי" (שם לג): כולם שמעו את קול ה'! ולא זו בלבד, אלא ש"שמעת אתה ויחי" !!! ויחי" פירושו, שמהשמיעה ההיא הם התעלפו, הם מתו, וחינו מחדש - תחיית המתים!

היתה זו חווייה נוראה, ועם זאת החווייה הנפלאה והמשמחת ביותר שהייתה מעולם. צריך להסביר את כל זה לילדים יותר מכל דבר אחר. אם יחשבו הילדים על מעמד הר סיני ולו חצי דקה ביום, זה אחד הדרכים לקיום "חנוך לנער".

של אברהם ובשלמותם של צאצאיו. עם ישראל מובדלים מהעמים: "הֵן עִם לְבָדָד יִשְׁכֹּן" (במדבר כג, ט), יצחק הובדל מישמעאל, יעקב מעשו, וכן הוא הלאה בכל הדורות, לאורך כל ההיסטוריה של משפחה גדולה זו, קיים תהליך מתמשך של השלה, ניעור והסרת גורמים זרים ממנה.

ציווי זה הוא השני מעשרת הנסיונות - השתלמויות, שנתן הקב"ה לאברהם אבינו על מנת שיזכה להגיע ל"וְאֶהְבֶּתְ אֶת ה' אֱלֹקֶיךָ בְּכָל לִבְבְּךָ, וּבְכָל נַפְשְׁךָ, וּבְכָל מְאֹדְךָ" (דברים ו, ה). כעת עבר אברהם תהליך של זיכור וטיהור מאהבת הלב למולדתו ולבני משפחתו, על מנת שמעתה יוקדש לבו כל כולו לאהבת ה'. "נסיון" משמעותו הוצאה לפועל של הכוחות הטמונים. בנסיון הראשון של "אור כשדים" זכה אברהם אבינו לגילוי מעלת התמימות באמונה. בנסיון השני הוא זכה למצויינות של הקדשת כל אהבת לבו בלתי לה' לבדו, כאשר הוא קרע את עצמו להיפרד מעל כל בני משפחתו וממולדתו, ומסר את כל אהבתו לה'.

וְהָאֱמֵן בַּה' וַיַּחְשְׁבֶהָ לוֹ צְדָקָה (טו ו)

הספורנו מפרש: "וְהָאֱמֵן בַּה' - בְּטַח שְׂיַעֲשֶׂה מֶה שְּׁאָמַר בְּלִי סֶפֶק, אִף עַל פִּי שְׁהִיָּה הַדָּבָר נִמְנָע אוֹ רְחוּק אֲצֵל הַטָּבַע". ועל פי דרכו יש לפרש עוד, לשון "וְהָאֱמֵן בַּה'" אמונה עמוקה וחזקה שהיא קבועה ותמידית, שמשמעה להאמין בה' בכל מצב שיכול להתרחש איתו בחיים, אמונה יציבה מעתה ועד סוף ימיו. וכך אפילו בשעה שלמרות ההבטחה שהבטיח הקב"ה לאברהם "קוֹם הַתְּהַלֵּךְ בְּאָרֶץ ... פִּי לֶךְ אֶתְנַנֶּה", בשעה שבקש לקבור שרה, לא מצא מקום לקבורה, (ב"ב טז.), ובשעה שהמציאות כל כך לא התאימה לדבר ה', והוא הוצרך לשלם הון עתק עבור פיסת קרקע לקבור את שרה, הוא המשיך בכל זאת להישאר יציב בבטחונו בה'. המלה "הָאֱמֵן" משמעותה באמת "נשאר יציב באמונתו", וכך נאמר גם על משה "וַיְהִי יָדָיו אֲמוּנָה עַד בֹּא הַשָּׁמַשׁ" (שמות יז, יב).

"וַיַּחְשְׁבֶהָ לוֹ צְדָקָה" - הָאֵל-לִי יִתְבַּרַךְ חָשַׁב זֶה הַבְּטָחוֹן בּוֹ לְצְדָקָה וְזָכוֹת לְאַבְרָהָם". כלומר היציבות הזו באמונה היא צדקות של אברהם. המלה "צְדָקָה" משמעותה היות מישהו ששלמותו ראויה לשכר, וכך מוצאים אנו "וְצְדָקָה תְּהִיָּה לָנוּ כִּי נִשְׁמֹר לְעֲשׂוֹת" (דברים ו, כה). ה"צדקה" כאן מציינת אדם שיש לו שלמות במצוינות. נשים אל לבנו, המצויינות, במקרה הזה, הושגה לא על ידי מעשים ופעולות, אלא אך ורק על ידי עבודה רוחנית של בטחון בהשם. מתוך כך נמצינו למדים את גודל החשיבות של הלימוד בספר "חובות הלבבות", אשר לימוד מידת הבטחון הינו אחד משערינו. ושהשלמות בחובות הלבבות רצויה לפני ה' וראויה לקבלת שכר, לא פחות מאשר שאר המצוות.

וגם אחר שעמד אברהם בנסיון הגדול מכולם, נסיון העקדה, נאמר לו: "עֲתָה יִדְעָתִי כִּי יָרָא אֱלֹקִים אֶתָּה" על שבעמידתו בנסיון הראה את גודל בטחונו בה'. כי היסוד של